

TARJIMADA MAMLAKATSHUNOSLIKKA OID BILIM VA KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH

Tairova Maxfuza Abdusattorovna

*Termiz davlat universiteti ingliz tili va adabiyoti kafedrasida erkin
tadqiqotchisi*

FORMATION OF KNOWLEDGE AND SKILLS ABOUT COUNTRY STUDY IN TRANSLATION

Tairova Makhfuza Abdusattorovna

*Independent researcher of the Department of English Language and
Literature of Termiz State University*

ФОРМИРОВАНИЕ ЗНАНИЙ И УМЕНИЙ ПО СТРАНОВЕДЕНИЮ ПРИ ПЕРЕВОДЕ

Таирова Махфуза Абдусатторовна

*Независимый научный сотрудник кафедры английского языка
и литературы Термизского государственного университета*

Annotatsiya. Mazkur maqolada mamlakatshunoslik va tarjima o'rtasidagi bog'liqlik tahlil qilingan. Birinchidan, mamlakatshunoslikka oid tadqiqotlar terminlariga murojaat qilishga harakat qilinadi; ko'plab ta'riflar mavjud bo'lganligi sababli, maqolada ulardan faqat bir nechta muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: asliyat, lingvistik tadqiqot, tarjima, ekvivalentlik, mamlakatshunoslik, xususiyat, lingvomamlakatshunoslik, ta'sirchanlik, tushuncha.

Аннотация. В данной статье анализируется взаимосвязь страноведения и перевода. Впервые, делается попытка обратиться к терминам страноведения; поскольку определений много, в статье будут рассмотрены лишь некоторые из них.

Ключевые слова: оригинальность, лингвистическое исследование, перевод, эквивалентность, страноведение, особенность, лингвистические исследования, влияние, понимание.

Annotation. This article analyzes the relationship between regional studies and translation. Firstly, an attempt is made to refer to the terms of regional studies; Since there are many definitions, only a few of them will be discussed in this article.

Keywords: originality, linguistic research, translation, equivalence, regional studies, peculiarity, linguistic research, influence, understanding.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ/INTRODUCTION).

Tarjima insonning amaldagi zaruriy va ajralmas faoliyatidir. Tarjima faoliyatiga turli xil omillar, masalan, madaniy, tarixiy, lingvistik tipologik va pragmatik omillar ta'sir ko'rsatadi. Ko'pgina o'zbek tarjimonlar ingliz tili va madaniyatini va mamlakatimiz o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish loyihalari va noshirlar uchun professional tarjimon va tarjimon sifatida ish olib borishmoqda, ammo ularning deyarli barchasi tarjimon sifatida o'qitilmagan. Ular o'z kasblari bilan faqat kasbiy tajribalari asosida shug'ullanadilar. Agar ularga nazariy asos berilganida, ularning ish sifati yaxshilanishi mumkin edi. Yuqori-

da qayd etilgan kamchiliklarni bartaraf etish uchun O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti va qator oliy o'quv yurtlarida tarjima kafedralari tashkil qilinmoqda. Mamlakatimizda tarjima amaliyoti va universitetlarda tarjimonlar tayyorlash uchun yaxshi poydevor yaratish umidi bilan tarjima sohasida tadqiqotlar olib borilmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОД / MATERIALS AND METHODS). Tarjima mahorati nafaqat chet va ona tillarini yaxshi bilishga, balki madaniy, ya'ni mintaqaviy bilimlarga ham bog'liq. Shuning uchun

[https://orcid.org/
0006-0002-9476-1500](https://orcid.org/0006-0002-9476-1500)

E-mail:
abdusattorova@mail.ru

Tel: +998 97 243 13 13

tarjimonlar madaniy va madaniyatlararo bilimlarni chuqur bilishi talab qilinadi. Tarjimalarni qiyosiy o'rganish jarayonida «tarjima dalillari» ta'rif paydo bo'ldi, bu haqiqiy jarayonning tasvirini ifodalab beradi. V.N.Komissarov asliyat va tarjima (funksional, mazmunli va tarkibiy) matnlarni aniqlashning uch jihatini ajratib ko'rsatdi va bu mumkin bo'lgan ekvivalentlik ikki matnning yaratilishidagi tillararo tafovutlar orqali yo'l qo'yiladigan ikki xil til tarkibidagi maksimal umumiylik deb tushuniladi. Tarjima ekvivalenti haqiqiy semantikani ajratishni taklif qiladi. Tarjima jarayonida asliyat va tarjimon erishgan tarjima matnlarining yaqinligiga katta e'tibor qaratish lozim [5].

MUHOQAMA(OBSUJDENIYE/DISCUSSION)

Tarjima muammolarini o'z ichiga oladigan omillardan biri bu - mamlakatshunoslikka doir bilim va ko'nikmalarni rivojlantirishdan iborat. Asliyat tarjimasini kim tomonidan tarjima qilinishi zarur, ya'ni asliyat asari yaratilgan mamlakat tarjimonlari tomonidan amalga oshirilish kerakmi yoki buyurtmachi til vakillarimi? - kabi munozarali savollar o'z yechimini kutmoqda. Mamlakatshunoslikka oid terminlar tarjimalari ko'plab omillarni o'z ichiga oladi, masalan, madaniy murojaatlar (to'g'ri ismlar, haqiqiy ismlar, metallingvistik iboralar), madaniy asos sharoitlari (odatlar va urf-odatlar, konvensiyalar) va joy va vaqtga ishora kabilar. Pragmatik muammolar mamlakatshunoslikka oid terminlar tarjima muammolari bilan birga yuzaga keladi, chunki jo'natuvchilar va qabul qiluvchilar turli madaniyatlardan kelib, o'zini madaniyatga xos tarzda tutadi. Buni quyidagicha ta'riflash mumkin: manba tilidagi matnni jo'natuvchi va oluvchi asosan umumiy madaniy sharoitda yashaydi va ular ta'sirida bo'ladi. Yuboruvchi (manba tili muallifi) o'z qabul qiluvchilariga o'zining madaniy muhitiga mos keladigan yoki kerak bo'lgan yoki bo'lishi kerak bo'lgan xabarni, ya'ni matnni yuboradi. Manba tilini jo'natuvchi maqsadli tilni oluvchilar haqida o'ylamaydi, shuning uchun odatda ikki madaniyat o'rtasida nomuvofiqlik mavjud va bu tarjima muammolariga olib keladi. Agar manba tili jo'natuvchisi va maqsadli tilni qabul qiluvchilarning madaniyati bir-biridan farq qiladigan bo'lsa, tarjimon, madaniyat mutaxassisi sifatida, maqsadli til oluvchilarga ushbu tilning maqsadli funksiyalarini tushunishlari lozim. Tarjimon ham manba tilidagi matnni oluvchi, ham maqsad til matnini jo'natuvchi hisoblanadi. Agar u manba tilidagi kommunikativ vaziyat-

ni yaxshi bilmasa, u asliyat tili muallifining ijodini ham tushuna olmaydi [4].

Mamlakatshunoslikka doir ko'nikmalar tarjimonidan millat haqida chuqur psixologik bilim, dunyoni idrok etish, tarjima asari xalqning dunyosini tushunishni talab qiladi. Mamlakatshunoslik terminlari tarjimasini o'ziga xosligi, mamlakatning geografik o'rni, tarixi, dini, an'ana va urf-odatlar bilan uyg'unlikda aks ettirilgan. Tarjimon asliyat tildagi matnni tarjima qilish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak, ya'ni o'z ko'zlari bilan boshqa til tashuvchisi madaniyatni ko'rishi, asliyat matnini qabul qiluvchilarning urf-otadlarini aniqlay olishi kerak. Xalqaro vaqt miqyosi o'zbek va ingliz tillarida bir xil bo'linishiga va ularning birligi tamoyillari ekvivalent kelishuvlar yordamida uzatilganiga qaramay, ingliz tilida (og'zaki va yozma) biz ko'pincha quyidagi belgilarga duch kelamiz. Masalan, 2 kun o'rniga 48 soat, 2 hafta o'rniga 14 kun, 3 oy o'rniga 12 hafta kabi tafovutlar mavjud [2].

Bir so'z ma'nosining boshqa tilga o'tishi sababchisi bo'lgan tarjima, asrlar davomida amalga oshirilgan bo'lsa-da, bugungidek hech qachon odatiy holga kelmagan. Qisqa vaqt ichida o'quvchi tomonidan qadrlanadigan badiiy asarning o'nlab tillarga tarjimasini ko'rishimiz mumkin. Asarni asl tilida o'qiy olmaydigan o'quvchi uchun bu holat katta yutuq bo'lib, o'quvchi o'qiyotgan asarning asl nusxa emas, balki tarjima ekanligini tez-tez esdan chiqarishi mumkin va u tarjima bilan asar o'ziga xosligini yo'qotishi mumkin deb o'ylay olmaydi. Shubhasiz, tarjima muallifning fikrlarini eng original shaklda o'quvchiga yetkazish uchun mo'ljallangan, ammo bu mumkin yo mumkin emasligi - munozarali masala [1].

NATIJALAR(РЕЗУЛЬТАТЫ/RESULTS). Tarjimada mamlakatshunoslik terminlaridan o'rinli foydalanish asliyatda ifodalangan zaruriy ma'noni to'la-to'kis yetkazib berishga xizmat qiladi.

Ingliz tilidagi «the man» so'zini mohir rus tarjimoni «o'sha kishi» deb emas, balki kontekstdan kelib chiqqan holda «putnik» so'zi bilan almashtirib, «the man» so'zini yanada aniqlashtirgan. Rus tilidan tarjima qilgan o'zbek tarjimoni ham bu so'zni «yo'lovchi» sifatida talqin qilgan. Ammo rus tarjimoni ayrim o'rinlarda leksik birliklarning mos ekvivalenti bo'lsa-da ularni boshqa leksik birliklar bilan almashtirgan. Yuqorida ko'rib o'tgan jumlamizda «followed» so'zi «sleduyuyiy» deb emas, balki

«vtoroy» tarzida tarjima qilingan. O‘zbek tarjimoni esa bu so‘zning aniq ekvivalentini berib, shakl va mazmun birligiga erishgan. Adabiyotda interfe-rensiyaning ikki turi ajratiladi: tillararo va til ichidagi interfe-rensiya. Til tipologik nuqtai nazardan, o‘zbek va ingliz tillari bir-biridan juda farq qiladi [3].

Tarjimada asliyatni qayta ifodalash uchun ikkala madaniyatni ham bilishlari kerak, aks holda ma’lumot noto‘g‘ri ifodalanishi mumkin. Demak, tarjimonlarning vazifasi juda dolzarb va har bir tarjimon bu muhim vazifani bilishi kerak. Tarjima qilayotganda, ayniqsa, tarjima qilinayotgan narsa o‘quvchilarga tushunarli bo‘lishi uchun manba va maqsad tillarning madaniy kelib chiqishi haqida ma’lumotga ega bo‘lish lozim [1].

Tarjimani mamlakatshunoslikdan alohida tushunmasligimiz kerak. Tarjima qilinayotgan ikkala qiyosiy tilni o‘zaro bog‘liqligi tarjimonlarga vaziyatga mos keladigan tarjimani yetkazishga yordam beradi. Maqsadli madaniyatning adekvat va tushunarli tasvirini taklif qilish uchun biz madaniyatga xos topilmalarni tushunishimiz kerak. Biroq, agar tarjimalar faqat so‘zlarga nisbatan ko‘rib chiqilsa, uni yaxshi tarjima deb bo‘lmaydi; tarjima qilingan narsa tejamkor ko‘rinadi va kutilgan samaraga erishib bo‘lmaydi. Ma’lumki, so‘z uchun bir nechta tarjima variantlari mavjud hamda so‘zlarni to‘g‘ri tanlash faqat to‘g‘ri tushunish bilan amalga oshirilishi mumkin. Tarjima jarayonida tarjimon ba’zan asliyatdagi ma’noni saqlab qolish uchun, uni kitobxonga yanada tushunarli bo‘lishi uchun ba’zi jummalarni kontekstdan kelib chiqqan holda tarjima qiladi. Masalan, quyidagi jumlaning o‘zbekcha tarjimasiga e’tibor beraylik:

<p>“I say, Bill, I’ve sprained my ankle”. (Jek London “Love of Life” 1905. -B. 53)</p>	<p>Menga qara, Bill, oyog‘imni chiqarib oldim! - deb qichqirdi. (J.London. “Hayotga muhabbat” -T. 1955. - B.57)</p>
--	--

Agar yuqoridagi inglizcha jumlaning kontekstdan xabardor bo‘lmagan tarjimon tarjima qilsa uni «Bill dedim, men oyog‘imni chiqarib oldim» deb tarjima qilishi mumkin edi. Shuning uchun ham lingvomadaniy ma’noni saqlashda kontekst muhim rol o‘ynaydi. Ammo shunday holatlar borki, unda faqat kontekstdan xabardor bo‘lishning o‘zi kamlik qiladi, ya’ni kontekstni bilish bilan birga tarjimon asliyat va tarjima tilida

qo‘llaniladigan frazeologik birliklar, iboralar, so‘z birikmasi kabilardan ham xabardor bo‘lishi talab etiladi. Chunki asliyat matnining lingvomadaniy belgilari shu tilda gaplashuvchi xalqlarning urf-odatlarida, an’analarida, tushunchalarida, iboralarida ham o‘z ifodasini topadi.

Xulosa. Muayyan til vositalari ma’nolarini ona tili birliklari yordamida tushuntiradigan mavjud ikki tilli lug‘atlar, qanchalik keng va atroflicha tuzilgan bo‘lishlariga qaramasdan, nutq jarayonida namoyon bo‘ladigan ikki til muvofiqqlarining barchasini aks ettira olmaydi. Boshqacha qilib aytganda, har qanday lug‘at ham birliklarning nutq jarayonida namoyon bo‘ladigan qo‘shimcha, tasodifiy-matniy ma’no va ma’no belgilarining barchasini o‘zida mujassam etishga ojizlik qiladi. Bundan tashqari, birliklarning ayrim ma’no va ma’no belgilari o‘zlarining bir nechtdan moddiy ifodasiga ega bo‘ladilarki, ularning hammasini jamg‘argan holda lug‘atga kiritish amaliy imkoniyat doirasiga sig‘maydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

(ИСПОЛЬЗОВАННАЯ

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES)

1. Morain G. Kinesics and cross-cultural understanding // Culture Bound. Bridging the Cultural Gap in Language Teaching. Ed. J. Valdes. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – 162. p.
2. Nida E. The Nature of Dynamic Equivalence in Translation. Montreal, 1977.
3. Palmer G.B. Toward a Theory of Cultural Linguistics. – Austin: University of Texas Press, 1996. – 348. p.
4. Salomov G‘. Til va tarjima (badiiy tarjimaning umumfilologik va ba’zi lingvistik masalalari). – T.: Fan, 1966. – 385 b.
5. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. – М., 2001. – 372 с.
6. Madalov, N. E. (2020). Linguopsychological changes in an adult when learning a foreign language. *ISJ Theoretical & Applied Science*, 10(90), 417-421.
7. Мадалов, Н. Е. (2018). Значение мотивации. Какие отношения и ценности вовлечены в него?. *Гуманитарный трактат*, (22), 30-31.
8. Madalov, N. E. (2020). ЛИНГВОПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ИЗМЕНЕНИЯ ВЗРОСЛОГО ПРИ ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА. *Theoretical & Applied Science*, (10), 417-421.
9. Madalov, N. E. (2019). Types of transformations in the process of translation. In *Наука и инновационные современные концепции* (pp. 111-115).